

MŰVÉSZETI IRODALOM

AZ ARCHAEOLOGIAI IRODALOM ÚJABB EREDMÉNYEIT Az alábbiakban rövid sorozatát állítottuk össze az elmúlt években megjelent s jelentősebb tudományos eredményeket felmutató archaeológiai műveknek, rövid kivonatban ismertetve az általuk tárgyalt problémákat s elérte eredményeik lényegét. Ezt a rovatot időről-időre folytatni is fogjuk, hogy a „Magyar Művészet” olvasóközönsége előtt az ókori művészettörténet legérdekesebb kérdéseire vonatkozó irodalmat (műveket és folyóiratokat) legalább ily rövid, kivonatos ismertetésben hozzáférhetővé tegyük.

A Rómában működő amerikai Academy 1914—1919-ig terjedő működéséről három vaszkos kötetben számol be. Az akadémia három irányban fejt ki működését: az ókori művészettörténet (archaeologia), a középkori és újjáébredő műtörténet és végül a kultúrhistoria terén. Ezekhez csatlakozik negyedikül az intézmény par excellence művészeti osztálya, hol az amerikai ösztöndíjas fiatal művészek önálló építészeti, szobrászati és festészeti munkáikkal öltik idejükét, jelentős eredményekkel gyarapítva Amerika jelenkori művészeti életét. Nincs terünk ahhoz, hogy a három vaszkos, gyönyörű illusztrációkkal díszített kötet minden egyes tanulmányával külön-külön foglalkozzunk, csak néhányat akarunk itt azok közül tartalmuk érdekességénél, beállításuk újabb eredményeinél fogva megemlíteni. C. Densmore Curtis a praenestei, ú. n. Bernardino-féle sírről írt rendkívül alapos, összefoglaló tanulmányt. Ezt a sírt a Bernardino fiúvekre fedezték föl 1876-ban Praenestében, a S. Rocco-templom közelében. Egész tömege került elő a Kr. e. VII.—VI. századi etruszk őtvös-, kispasztikai és bronz-, házi használatra szánt tárgyaknak és edényeknek, melyeknek legteljesebb tárgyalását C. Densmore Curtisnak ebben az értekezésében kapjuk. A tárgyak etruszk izlésű díszítésein kívül feltűnő a keleti, különösen egyiptomi és szíriai díszítőmotívumok nagy használata, amelyek a tárgyak jórésznél keleti kereskedelmi kapcsolatokra utalnak, amelyek a jelzett időpontokban az etruszkoknál, mint Itália legkereskedőbb szellemi népénél tényleg fennállottak. Érdekes, hogy az előkerült tárgyak egyik részén kora latin felírásokat

találtak, amelyek viszont latin palaeographical ismereteinket gyarapították. E. Douglas van Buren azokról az apró oltárkákról értekezik, melyek égetett agyagból készültek s különösen Sziciliában, Dél-Itáliában s Rómában kerültek elő nagyobb számmal s melyek néha igazán szép reliefdíszekkel vannak elítve. Ezek a szerző szerint tönjénáldozatok elvégzése céljából házi használatra készültek, amit az is bizonyítana, hogy főleg lakóházak romjai között akadtak nagyobb számmal. (Megjegyezni óhajtjuk, hogy a Szépművészeti Múzeum szintén érz. rendezés alatt álló terra-cotta-gyűjteményében néhány ilyen oltárkái.) Albert William van Buren Pompeji fórumának néhány újabbban talált emlékeit ismertet. Két kiváló dolgozat szól a kora renaissance művészet két jelentős művészeréről, akiknek életét, működését és művészi oeuvrejét a fáradhatatlan és hozzáértő kutatók néhány értékes új adattal gyarapította s a két művésznek saját korukban való elhelyeződése, működése és hatása e tanulmányok kapcsán sokkal világosabban és teljesebben áll előtűnik. Pietro Cavallini (élt kb. 1250—1338 között) és Bartolomeo Caporali perugiai mester (java munkássága a XV. század második felére esik) életét és működését, valamint a minden valószínűséggel nekik tulajdonítható művek sorozatát Stanley Lothrop állította össze. A többi dolgozat tárgyköre az archaeológiából, a középkori írástörténetből van véve s külön cikkek számolnak be az ösztöndíjjal kinn dolgozó művészek alkotó munkásságáról.

A háború alatt a német szervezetség egy Deutsch-Türkisches Denkmalschutz-Kommando-t állított föl, melynek megbízatása volt, hogy az európai kutatás számára Törökországnak a háború folytatásáig hozzáférhetővé vált területeit a régészet, valamint az antik és keleti művészettörténet szempontjából lehetőleg teljesen felkutassa. Hozzá a megbízatásnak mily lelkiismeretesen felelt meg a kiküldött szakemberek, annak látható jele az a sorozat, mely 1920—1925-ig terjedő öt év alatt immár hat jelentékeny publikációval gazdagította főleg Palesztinára s Arabia felszigetének északi részére vonatkozóan archaeológiai ismereteinket. A „Wissenschaftliche Veröffentlichungen des deutsch-tür-

kinschen Denkmalschutz-Kommandos* sorozat szerkesztője az ismert kitűnő régész, Theodor Wiegand, aki mellé a munkatársak kis csoportja sorakozott úgy a felvételi, mint most a publikálási és feldolgozó munkában: A. Alt, C. Watzinger, K. Wulzinger, V. Bachmann s mások. Az 1. füzet a Sínai-félsziget archaeologiai ismertetését adja a neolithicum kőmaradványaitól kezdve egészen a VI–VIII. századi bizánci kolostormaradványokig. A 2. füzet Palesztina görög feliratainak gyűjteményét adja, kiegészítve a feliratok tanulságait magában foglaló történeti részzel. A 3. füzet Petrának, ennek a méltán híres ősi sziklába épített városnak fekvéséről, falairól, kapiról, épületeiről és sírjairól beszél a kitűnő fotográfiai felvételek egész seregétől kísérve. (Fontos, hogy a tárgyaló területekre vonatkozóan mindig megkapjuk a talajalakulást oly jellemzően bemutató, repülőgépről történt, főtvételeket is.) A 4. füzet: „Damaszkusz, az antik város” címet viseli s benne Damaszkusznak, a görög és görög-római korból származó épületmaradványai s egyéb leletei, valamint a bizánci korszak életét tükrözőtő templomok és egyéb emlékek foglaltatnak. Az 5. füzet az izlám Damaszkusz történetével és e korból származó nagyszámú emlékeivel foglalkozik. A várost 650 körül az Omajjádák foglalják el, ettől kezdve a város teljesen elizlámosodik. A különböző háborúknak és izlám törzsek közötti gyakran Damaszkusz az oka és végcélja; a város ez immár majdnem tizenhárom évszázadot magában foglaló történetének kulturális kapcsolatait is bőven előadja az alapos munka, ismertetve a rengeteg számú épületemléket, melyek közül a sok templom érdemel elsősorban figyelmet. A 6. füzet a Libanon magaslatairól a Földközi-tengerbe alásiető Nahr-el-Kelb nevű folyócskának Beirut közelében fekvő torkolatánál lévő jelentős, egyiptomi, asszír-babilóni és görög emlékeket, valamint a görög, latin és arab historiai érdekességeket tartalmazó feliratokat gyűjtötte egybe. Az alapos munkáról tanuskodó sorozat további kötetei elé várakozással nézünk.

Ugyancsak Theodor Wiegand irányítása mellett folyik a porosz archaeologiai társaságnak Milétostról, a híres kisázsiai görög és hellenisztikus városról szóló publikációja. A német tudományos ésaetésnek egyik legragyogóbb teljesítménye ennek a hatalmas, sok évszázadra terjedő életi hatalmas városromnak napfényre hozása. A most megjelent kötet „Der Südmarkt und die benachbarten Baueanlagen” címet viseli s a hatalmas plecteret mutatja be különböző oszlopcarnokaival, hellenisztikus és római kori épületeivel, árucarnokaival és Sarapis szentélyével. A munkának különös értéke az építőművészeti alapaóssággal és tudományos akribiával készült épület- és ornamentika-rekonstrukciók

egész sorozata, melyek a milétoosi épületek művészeti nivóját csorbítatlanul mutatják.

Itt teszünk említést a kitűnő tudósnak, A. v. Gerkan remek munkájáról: „Griechische Städteanlagen”-ról. (Walter de Gruyter, Berlin-Leipzig). Ebben a művében Gerkan a görög városépítésnek és egyszerűságnak a városképzőalakulásnak mesterei történetét adja, amelyet minden hasonló problémák iránt érdeklődőnek ismernie kell. Bár a probléma a tárgyaló formában egészen új csapásokon halad, mégis a maga nemében egészet és tökéleteset ad, ami csak úgy lehetséges, hogy Gerkan nemcsak egyszerű építész, de kiváló archaeologus is s munkájában mindkét szempont éppen képzettségénél fogva kitűnően érvényesül.

A mult számban megjelent Hekler-féle Phidias-könyv ismertetése kapcsán szó eset már H. Schrader: „Pheidias”-áról is (Frankfurter Verlagsanstalt A. G.) Schrader tagadhatatlanul nagy tudással, bő ismeretekkel és erős tudományos fegyverreltel tárgyalja a Phidias munkásságához fűződő kérdések egész komplexumát. Tárgyalása azonban Phidiasra néve negatív eredményeket hoz, mert érthetetlenül leszűkíti a művész nevével szerinte kapcsolatba hozható művek számát. S amíg az írásbeli följegyzések, a későbbi ókori írók és műértők elragadtatással említik Phidiasat, addig Schrader könyve szerint nem is annyira ő, mint inkább manapság a műtörténeti kutatásoknál elhanyagoltabb kortársai: Pantonios, Kallimachos és Alkamenes érdemlik meg elsősorban csodálatunkat, mert nekik köszönhető az V. század közepének csodálatos művész felendülése. Azt hisszük, hogy éppen e pontra a levont következtetések aligha tarthatók s kissé szubjektívan megállapított summájánál fog Schrader műve a legélenkebb ellenzésre találni.

Gerhart Rodenwaldt „Das Relief bei den Griechen” (Schoetz u. Parrhysius, Berlin, 1923) című könyvében a görög relief fejlődéstörténetét adja kerek összefüggő fejezetekben. Az általános érdekű bevezetés után, melyben a görög relief keletkezését és az egyiptomi és kisázsiai relief-típusokkal, valamint a görög festészettel való összefüggését tárgyalja, sorra felvonulnak előtűnk a görög relief különböző formái: a stélé, metopék, frízek, timpanonok (háromszögű orom), a festői tartalmú háromalakos reliefek, sírdomborművek és fogadalmi reliefek, hogy a híres pergamoni reliefekkel és a hellenisztikus képdomborművekkel végezze mindig érdekes fejtegetéseit, amelyekben a főhangsúly elsősorban a fejlődés tartalmi vonatkozásaira esik, míg a művészeti vonatkozások nem mindig nyerneik teljesen kielégítően magyarázatot. Egészben értekes mű, melynek becsát a kitűnő táblák nagy sorozata csak emelli.

Végül a Bulci-féle évkönyvről emlékeztünk meg, melyet a legkülönbözőbb irányú

művészettörténeti és archaeologiai tanulmányok egész sora tölt be. Magyar szempontból fontos Hekler Antal kis tanulmánya: „Kunst und Kultur Pannoniens in ihren Hauptströmungen“, melyben Pannonia kultúrájának és művészetének áttekintő, összefoglaló, a különböző hatásokat kellően értékelő és kidomborító képet kapjuk, melyet a szerző a kelenek felhasználásával tesz érthetőbbé és teljesebbé. A kis tanulmány fontos kísérlet a pannóniai művészet és kultúra részletes összefoglalására, melyet a magyar régészet egyelőre még adós a tudománynak.

Oroszlán Zoltán.

LEHRS, MAX. Geschichte und kritischer Katalog des deutschen, niederländischen und französischen Kupferstichs im XV. Jahrhundert. V. Martin Schongauer und seine Schule. Wien. 1925. Gesellschaft für vervielfältigende Kunst. P. 410 lap és 16 tábla.

A XV. századi német és németalföldi metszetek stúdiuma fontos segédtudományunk e kor magyarországi művészetét termékeinek megismeréséhez. A Magyarország területén a XV. és XVI. században működő számtalan művészeti műhely gazdag forrása ezek, melyekből bőségesen merítik anyagukat. Az E. S. mester, a Berlini passzió mestere, a Zwolléból származó J. A. mester, az Amsterdami kabinet mestere, Israhel van Meckenem, a P. W. mester, Martin Schongauer, Veit Stoss és Albrecht Dürer metszetei hálás anyagot szolgáltatáltak úgy a díszesen festett kéziratok, mind az erdélyi és felsőmagyarországi festett és faragott szarnyasoltárok alkotóinak. E művészek közül is, Düreren kívül, Schongauer az, kinek metszeteiből Magyarországon leg-többet merítettek. Az ő műveinek ismerete adja meg a kulcsot a medgyesi, prépostfalvai, földvári, bereihalmi, radosi, alsóbajomi stb. szarnyasoltárok és Pál mester löcsei főoltárának vizsgálatához. Általános művészettörténeti jelentőségén kívül ez a szempont az, mely a XV. századi metszetek legnagyobb ismerőjének, Max Lehrsnek legújabbban megjelent pompás munkáját számunkra különösen fontosá teszi.

A XV. századi német, németalföldi és francia metszőket és összes műveik lajstromát felvétel nagyszabású munka 1908-ban indult meg. A most megjelent kötet a sorozat V. darabja. Az első kötetek számos, névtelen művésze után Lehrs az V. kötetben, melyet tisztára Schongauernek szentelt, elérkezett az első német művészhez, ki bizonyos tekintetben történelmi területre vezet: az elsőhöz, kinek nevét, hazáját s megközelítőleg életrajzi adatait is ismerjük és a kinek — 115, névjelzéssel és mesterjeggyel jelzett rézmetszete maradván fenn — alig több, mint 40 évre terjedő élete voltaképpen egész munkásságának eredményeit is hiánytalanul bírjuk

jelentősége a rézmetszés történetében korzalkalkotó, amennyiben megteremtője a modern értelemben vett rézmetszésnek; azaz ő alkalmazta az árnyékokban először a kereszt-szaffrozást, mely ma már egyszerűnek látszó technikai fogás útj lehetőségeket nyitott meg s ezzel a jövőt biztosította a rézmetszésnek. Születési éve nem sokkal 1445 utánra esik, halála idejét újabb kutatások 1491 február 2-ban állapították meg. Atyja aranyműves-műhelyében kezdett tanulni s mint a XV. század legtöbb rézmetszője az aranyművészet egész életét át folytatta is. Erre mutat az a körülmény, hogy grafikai munkáinak együtödéit aranyművesek számára készült mintalapok alkotják. Festői munkásságának első nyomait Lehrs 1469-re vezeti vissza, első, nem egészen biztos keletkezésű festménye, a Madonna a rózsaligásban, 1473-ból való; nem valószínű, hogy 1470 előtt egyáltalában alkotott volna rézmetszetet. Ha a hatvanas években már lettek volna metszetei, azok kópiáit Lehrs igen helyes és szellemes feltegetése szerint okvetlenül meg kellene találnunk a Mondatszalagok mesterének mindenhonnan összehordott, lényegében másolásokból vagy kölcsönvett elemek összetételéből álló oeuvrejében. A művész egyetlen grafikai műve sincs keletve s így Lehrsre várt a nagy feladat, hogy az előtte e tárgyval foglalkozók többé-kevésbé értékes dolgozatait felhasználva s nagyjából Wendland beosztását követve, a munkák vizsgálatából oly megfigyeléseket merítsen, melyek segítségével kronológikus rendbe szedhesse Schongauer egész munkáját s elénk állítsa a művész világosan érthető, logikus fejlődését.

Schongauer nagy, önálló alkotó geniejt misem bizonyítja jobban, mint hogy munkáiban alig-alig találunk reminiscenciákat a Játék-káriyák mesterének és az E. S. mesternek rézmetszeteiből, ellenben annál nagyobb volt az ő hatása a korársak valamennyire és sok XVI. sőt XVII. századi művészre is. Hogy csak a legnagyobb neveket említsen: Urs Graf, M. Wolgemut, az idősebb Holbein, sőt Dürer, a németalföldi Gerard David és Mabuse is gyakran merítettek műveiből. Lehrs szűcs tudással és odaadással teli, gondos munkájának egyik főerde a metszetekre vonatkozó mindennemű adatok összegyűjtése. Utánajárt a kölcsönvettelének s a rézmetszetek jegyzékében, az egyes lapok leírása után, minden esetben megemlíti az előforduló másolókat. Így a könyv elolvasása után, plasztikus képet nyerünk arról, hogy Németország, Németalföld, Olaszország, Spanyolország és Magyarország művészei festmények, szobrok, rajzok, miniatűrök, fametszettek, tésztanyomatok, limogescemallok, üvegfestmények, gobelinek, bronzplakettek, elefántcsont- és gyöngyházreliefek, kályhacsempék, arany-művesmunkák és niellők készítésénél mily

buzgón merítették a mester műveiből. Ez mutatja a művész óriási jelentőségét a XV. századi művészetre nézve, melynek természetes folyománya műveinek ily széleskörű elterjedése.

A metszetek leíró katalógusában Lehrs arra is rámutat, hogy az idők folyamán a különféle nagy árveréseken milyen áron keltek el az egyes darabok, valamint arra is, mely gyűjteményekben találhatók a legszebb példányok. Ilyen külön kiemelésre méltónak a budapesti Grafikai gyűjtemény anyagából öt darabot ítélt: a passziósorozat három darabját, Krisztus tövissel koronázását és az Ecce Homo-t, melyek még az Esterházy-gyűjteményből származnak, továbbá az 1911-ben vásárolt Krisztust a pokol tornácában; különálló lapokból pedig a múzeum egy újabb szerzeményét, az 1917-ben vásárolt Szent Kristófit. Lehrs szerint e budapesti darab a létező 40 példány közül a hét legszebbnek egyike. Az ötödik darabnál, Keresztelő Szent János képénél Lehrs megjévedett. E lap nemcsak hogy nem a legszebb példányok közül való, hanem elég gyöngye, szakadozott, ily helyen említésre sem méltó darab és nincs is vízjegye.

A drezdai Kupferstichkabinelt kiváló ny. igazgatójának, a magyar nemzet kedves, régi, jó barátjának e munkája — nem számítva a kevés szöveggel s gazdag illusztratív anyaggal megjelenő pazar publikációkat — a legutóbbi évek grafikai irodalmának legnagyobb eseménye. *Hoffmann Edith.*

HEVESY, ANDRÉ DE. Jacopo de Barbari, le maître au caducée. Paris és Bruxelles. 1925. G. van Oest. F^o 53 lap és XXXIX tábla.

A Corvináról szóló, gazdagon illusztrált munkája után (1925) Hevesy Andor újabb, fényesen kiállított könyvvel gyarapította a művészettörténeli irodalmat. Műve Jacopo de Barbarinak életét és munkásságát tárgyalja, ki a XV. század fordulójának egyik, ha nem is legnagyobb és irányító jelentőségű, de mindenesetre igen érdekes velencei művésze volt. Dürer Velencében ismerkedett meg vele s igen nagyra tartotta. Utóbb Barbari változatos élete folyamán hosszabb időt töltött Németországban is.

Az I. fejezetben Hevesy Barbarinak nyugtalan életét a nála megszokotti írói készséggel, eleven színekkel állítja előnk. Fölkötelezi, hogy Barbari, ki berlini Madonna-képének bizonyossága szerint a híres szépségű ciprusi királynővel, Catarina Cornaróval is összekötöttesben állt, sokoldalú irodalmi és zenei műveltségű fogva mindenképpen jól bele tudott illeszkedni e kor előkelő, velencei társadalmába. E feltevése igazolására idéz egy szonettet, melyet Marino Sanuto kedvese, Girolama Corsi egy Jacometio nevű festőhöz intézett. E szonett azonban, mint azt a Kunst-chronikban megjelent bírálatában már Gronau

is megemlítette, minden valószínűség szerint nem Jacopo de Barbarihoz szól, hanem Giacometto Veneziano miniatűrfestőhöz. 1490-ben Miksa császár egy Jacopo Barbara nevű zenészt küldött Beatrix királynéhez a budai udvarba, kívül a királyné nagyon meg volt elégedve. Hevesy szerint e zenész Jacopo de Barbari lehetett. E feltevés helyességéről — dacára a név meglepő hasonlóságának — egészen meggyőződve nem vagyok, mert először semmi más nyom nincs arra, hogy Barbari már ekkor Miksa szolgálatában állt volna, másodszor sem Beatrix, sem Miksa császár semmi módon sem nevezték volna a művészt csupán zenésznek, hanem említést tettek volna festővoltáról is.

Hevesy könyvének II. fejezete Barbari munkáit — a festményeket, rézmetszeteket és rajzokat — tárgyalja, melyek sorát a szerző fontos darabokkal gyarapította. Így elsősorban egy minket magyarokat különösen érdeklő festménnyel, melyet Magyarország Szilágyi Erzsébet egyetlen hiteles arcképeit ismertek régóta. Így publikálta Teley József: „Hunyadiak kora” című, 1857-ben megjelent munkájának XII. kötete előtt, egy Axmann József igazgatása alatt készült acélmetszetben. Az acélmetszet nem tűkrépes a festményhez s ezenfelül jobb alsó sarkában a 87-es számot viseli s így több mint valószínű, hogy nem is közvetlenül az eredeti festmény után, hanem egy metszetsorozat 87-es számú lapja után készült. Hevesy az Axmann-féle acélmetszetről nem tesz említést, noha nem lenne érdektelen tudnunk, hogy a festmény és Axmann metszete közé eső metszeten az ábrázolt Szilágyi Erzsébetnek van-e mondva. Hogy a festmény, dacára a rajta szereplő attribútumnak, a gyűrűs hollónak, nem ábrázolhatja Szilágyi Erzsébetet, avval mindenki tisztában volt, ki a metszet jobb felső sarkában megismerte Jacopo de Barbari művészegyét, a Merkurbotot. Szilágyi Erzsébet ugyanis az 1480-as évek elején hunyt el, Barbari pedig csak sokkal később jött át az Alpeseken. De különben is az ábrázolt az egyik kezében kormánypálcát és marifélpálmát, a másikban országalmát tart, fejét glória övezi. Ki lehetett tehát az a szent, kinek a Corvinokkal teljesen azonos attribútuma volt? Hevesy érdeme, hogy Szent Oswald, angol király személyében rámutatott az ábrázolt kille-tére. Mivel azonban a külföld számára frott munkájában Szent Oswald élete történetét csak futólag érintette, emlídomon röviden. A szent király a kereszténység lelkes védelmezője volt s ez érdemei jutalmául Isten csodát művelt vele. Mikor ugyanis királyi akarták fölkenni, eltörött az olajos íveg. Ekkor holló szállt le az égből, szent krizmát és egy levelet hozva magával, melyből meg tudhatta az ámuló közönség, hogy a krizmát

Nem is vonta addig kétségbe senki La Cava fölfedezésének helyességét, mint ahogy nem is lehet kétség ahhoz, hogy a Szent Bertalan attributumaképp szereplő lenyúzott emberbőr feje helyén Michelangelo önmagát festette meg, inkább a karrikatúráját, semmint pontos és hűséges képe mását. Ez azonban nem változtat azon a valóságon, hogy a véletlen Michelangelónak eddig egyetlen ismert önarcképre vezette rá a tudományos kutatást, alaposan megtréfálva ugyanazt a kutatást, amely a közelmúltban két monumentális művet is szentelt a michelangelói ikonográfiának (Ernst Steinmann: Die Porträdarstellungen des Michelangelo; Garnault: Les portraits de Michelange), bennük nagy szorgalommal dolgozta föl az irodalmat és elmés újabb kutatások új eredményeit is közzétette (például Steinmann a római Monte di Trinità templom Rovere-kápolnabeli „Mária mennybemenetelének alakjai között általa fölfedezett Michelangelo-fejet), de sejtelve sem volt arról, hogy a maholnap négyzsdáz éves léletnapján a mester önmagát is megábrázolta. Nem első furcsa esete a tudománynak, mint ahogy nem első példája a véletlen nagy szerepének az emberi fölfedezések történetében.

Kis könyvében La Cava Michelangelo egykorú leveleinek és életrajzírónak adatai segítségével részletesen megrajzolja azt a lelkiállapotot, melyből a mester eltorzított önarcképe támadhatott. Az időbeli állandó keserűségével, emberkerülő elzárkózásával, melyben a halál is kívánatosabbnak látszott neki az életnél, magyarázza az önarckép keletkezését. Magyarázata teljesen meggyőző. Szent Bertalannal, kit a pogányok elevenen megnyúztak, önmaga sorsát akarja példázni Michelangelo. Keserűen és gúnyosan, — ezért főrekedt önmaga vonásainak eltorzítására. Úgy érezte, hogy ő is kortársainak áldozata, őt is megnyúzták elevenen irigy és fenekedő barbárok. Hogy keze alatt önmagának képmása eltorzult, abban ezen a motívumon túl még annak a szándékának is része lehetett, hogy fölismertelenebb tegye magát. Mert hiszen könnyen a nagy mű sikerébe kerülhetett volna az, ha keserűségének ezt a szent helyet és alkalmat profanzalító szabadjára bocsátását kortársai észreveszik. Nem is maradt ránk semmi nyomra annak, hogy bárki is fölfedezte volna a freskón azt, amit a lenyúzott emberbőr gyűrődéséi közé rejtett. S a kortársak után majd négyzsdáz évig az egymást fölvidító nemzedékek sorát és a Sistine látogatóinak millióit sem vették észre.

La Cava könyvének ez a lényeges tartalma. Fölfedezésének inkább ikonográfiai és művelődéstörténeti a jelentősége, semmint művészettörténeti. A nagy mester élete művét mi új adattal sem gyarapítja, legföllebb egy nagy alkotása már ismert — bár mindenestre figyelemre alig méltótt — részletének

ad új értelmet, sőt egyáltalán értelmet. Érdekes új adalékkal szolgál ellenben Michelangelo lelkiéletének történetéhez. A könyv lelkes ember írása. Megérzik rajta a fölfedezésén való öröm, de se túl nem becsüli a maga szerepét, se le nem becsüli azokat, kikkel a véletlen nem bánt olyan kegyesen, mint véle. Nem gúnyolódik a tudós kutatókon, hanem ellenkezőleg, tisztellett emlékezik meg munkájukról és eredményeikről. Ez is egyik vonzó tulajdonsága kis könyvének. (e. a.)

„DEDALO” a neve egy új olasz művészeti folyóiratnak, amely közvetlenül a háború befejeződése után indult meg Firenzében. Felelős szerkesztője Ugo Ojetti, az ismert olasz művészeti kritikus, de tulajdonképpeni szerkesztője („segretario di redazione” címen) Luigi Damí, a fiatalabb olasz műtörténészet egyik legképzettebbje. A *Dedalo* messze ki magaslik a többi olasz művészeti folyóirat közül pazar kiállításával s pompás krétás papirosával, képanyagának bőségével és az egyes képek méretével és gondos kivitelével a béke bő esztendeinek emlékét idézi föl. Nagyon gazdag és érdekes az eddig megjelent öt évfolyam szövegrésze is. Benne természetesen főként az olasz művészetről — a régi-ről, újról és legújabbról — s azonfelül még különösen az ókorok olaszországi vonatkozású művészetéről esik szó. A fiatalabb olasz művészethistorikusok egész falanxa felvonul az öt évfolyamban s meg-megjelennek soraikban a régibb nemzedékek és a külföldi művészettudósok kiváló képviselői is. Bennünket ezúttal magyarországi vonatkozása miatt a most megindult hatodik évfolyam első száma érdekel. A budapesti Országos Ráth György-Múzeum egy olasz festményéről olvasunk benne gondos tanulmányt. A szóban forgó festmény egy Palma Vecchio nevével szereplő szép női arckép. Már Th. Frimmel fölvetette ezzel a képpel kapcsolatosan Sebastiano del Piombo nevét. Ezzel az attribúcióval, mint általában az egész Ráth György-Múzeummal, azóta sem foglalkozott senki. Míg nem most *Gombosi György*, fiatal magyar műtörténész, a berlini Goldschmidt tanítványa, ki a korai olasz művészet körébe vágó doktori értekezésének elkészítése végett a firenzei egyetemen fölött legutóbb egy esztendő, az elhalványult nyomon megindulva, igen alapos stíluskritikai vizsgálat után ugyanarra az eredményre jutott. Mindenekelőtt Fra Sebastiano korát és kései arcképeinek sorát vonlatja föl és komponálásuk módjában megállapítja a Ráth-Múzeum női arcképével való stílusbeli rokonságukat. Majd Palma Vecchióknak egy jellemző női arcképét (a bécsi múzeumbeli) állítja vele párhuzamba, hogy a két arckép közötti való lényegbe vágó temperamentum- és felfogásbeli különbözőségeit nyilvánvalóvá tegye. Palma Vecchio női fejének lájtos lágyágához ké-

pest valóban szinte fanyarul férfias alkotás a Ráth György-Múzeum női arcképe. Fra Sebastiano legkorábbi ismeretes műveinek összehasonlítása útján arra az eredményre jut Gombosei, hogy a Ráth György-Múzeum női arcképe Fra Sebastiano ifjúkori munkája és mint ilyen bizonyos mértékig áthidalja azt az űrseget, amely a művészettörténelemben Fra Sebastianoéknak Cima da Conegliano hatása alatt festett első művei (a londoni „Keresztöllevétel”) s a későbbiek között eddig kitöltetlenül tátongott. Gombosei a budapesti női arcképet Fra Sebastiano londoni „Pietà”-ja és a veneziai S. Giovanni Grisostomo-templom oltárfestménye közé teszi keletkezésének időrendje szerint. Azt a nagy érettségbeli különbözőséget, amely Fra Sebastiano e két alkotása között annyira föltűnő, mint közbülső fokozat, jól megérthetővé teszi a budapesti női arckép. Gombosei új attribúciójának ez a művészettörténelmi jelentősége.

„APOLLO” a neve egy ebben az esztendőben megindult új angol művészeti folyóiratnak. Havonként jelenik meg, pazar kiállításban, valamivel nagyobb méretben, mint a „Burlington Magazine”, csaknem kartonvastagságú krétás papírroncs, képekkel — köztük többszínnyomásokkal is — bővelkedőn. Típusára nézve amolyan középut a tudományos és a népszerűítő folyóirat között. Egyformán érdeklődéssel foglalkozik a régi és a legújabb művészettel, azoknak minden ágával, azonfelül nagy szeretettel az iparművészettel. Munkatársai túlnyomórészt előkelő képviselői a művészettörténetírásnak, vagy maguk is jeles alkotóművészek. A folyóirat utolsó négy számában egy sor rendkívül érdekes tanulmányt olvastunk. Megemlítjük közülök Boreniusnak Viscount Lascelles pártatlan régi rajzgyűjteményét ismertető írását, Harrick litografusnak, a londoni Senefelder Club alelnökének nagyszerű tárgyismeretű közleményét a kőrajz újabb lehetőségeiről, Murray Adams-Acton közép- és renaissancekori interieuröket és bútorokat bemutató pompásan illusztrált cikksorozatát, Emil Cammaerts-nak, a kiváló belga műtörténetírónak Pieter Breughelről írott ismertetését, mellyel összefüggésben a legújabban felfedezett Pieter Breughel-képek, a newyorki Metropolitan Museumba került „Aratók”-nak (szignált kép 1565-ből) fényképét is bemutatja a folyóirat. Ugyancsak Borenius egy színes reprodukciókkal is bőven illusztrált cikksorozatában ismerteti F. Leverton Harris nagyszerű olasz majolika-gyűjteményét, mely szinte teljes példára lehetne ennek az iparművészeti ágaknak. W. G. Thompson, a kitűnő szőnyegszakértő francia fali képítőknak és perzsa szőnyegeknek egy-egy sorozatát közli, Camille Gronkowski a Párizsban nemrég tartott francia tájképtörténelmi kiállításról ír ismertetést. Auguszt

L. Mayer, a jeles müncheni hispanológus az északspanyolországi tuy-i székesegyház gazdag görögös faragású nyugati kapuzatát idézi élénk gazdag reprodukciós anyag segítségével. A hosszabb tanulmányok közé alkalmi kérdésekkel foglalkozó kisebb közlemények ékelődnek, továbbá mai angol és amerikai művészeket méltató cikkek. Mellékesen a zene is helyet kap a művészetek sorában. Majd minden számban egy-egy párizsi vagy newyorki levél számol be a brit szigeteken túl történet dolgokról, egy külön rovat pedig az angol művészeti és múzeumi élet eseményeiről. Gondosan szerkesztett könyvismertető rovata is van az „Apollo”-nak. S mindezek mellett aránylag ez a folyóirat sem drága: száma két és fél shillingbe kerül (amikor a „Studio”, számonként két shillingbe).

„L'ART D'AUJOURD'HUI” ilyen című érdekes munkatervű negyedévi kiadványban igyekeznek a mai francia művészetet vezető művészeinek és jellemző alakjain által bemutatni a párizsi Moranct-cég. A kiadvány minden száma több modern franciát vonultat föl, kevés szöveg, de annál bőségebb illusztrációs anyag kíséretében. Előttünk a kiadvány 1924-iki évfolyamának „tavaszi” száma (mert a kiadvány évszakaiként jelenik meg, tehát nem merev dátumhoz kötve, évenként négy-szer). Benne Dunoyer de Segonzan, Picasso és Charles Dufresne festőkről, továbbá Despiou szobrászról esik szó. A szöveget kitűnő modern írók írják, jobbára a Nouvelle Revue Française táborából való szépirok. Amit írnak, az formára szép, tartalomra azonban meglehetősen ködös spekuláció. Élvezetes és tanulmányos csupán a jó egy nemzedékkel öregebb Louis Vauxcelles rövid írása Géricault módszeréről és a belőle meríthető tanulságokról. Ha a szövegrész általában kevésbé kielégelő, annál gazdagabb az illusztrációs anyag. A szöveget a tárgyaló művészek rajzai tarkítják, de az illusztrációs rész java a fizenőtől külön melléklet. Ezeknek egy része többszínnyomású nagyon finom autotípia. Technikai kivétel dolgában valamennyi kiváló, csakúgy mint az egyszínnyomatok. Ezeknek technikai előírása fénynyomat. Nem lenne igazságos dolog reprodukciók alapján ítélkezni tőlünk távol működő művészekről, de Picasso bakugrásaira, folytonos stílusváltoztatására így is lehetetlen rá nem mutatni. Egészen új munkái között is számos stíluslehetőség van képviselve egymásnak meglehetősen ellentmondóan. A tévovásznak és a meg nem állapodottságnak a jele ez, röviden és egyszerűen: az értelenségnek, akármennyire elismernivaló is ennek a tömlemből környezettett művészek eredendő tehetetősége. A „L'Art d'Aujourd'hui” előkelő kiállításának ellenére aránylag nem drága folyóirat. Magyarországi számára 125 frank az évi előfizetési ára.

L'AMOUR DE L'ART. Ily címmel egy új francia folyóirat jelenik meg Párizsban, a Librairie de France kiadásában, melynek legújabb számában L. Contentau a szumir művészeiről írt gazdagon illusztrált tanulmányt. Az esszé és babilóniai kultúrát megelőző művészet ez, melynek fővárosa Szusa s melynek romjait Morgan ásta ki. A cikk közli a Louvre remekét, Gudea szobrát, Naram-Sin szétlélését stb. Hans Tietze cikke a bécsi magányjűjtők tulajdonban lévő francia remekműveket mutatja be s rámutat arra a hatásra, melyet a francia művészek gyakoroltak az osztrákokra. Ezt követi Rouault György francia expresszionista festő „művészetének” bemutatása, Salmon André tollából. Nem sokkal értékesebb a Gronaire Marcell „művészetét” bemutató tanulmány sem, melynek szerzője René-Jean, a két művészt a kubista-expressionista balszárny átlagos katonája. Moraud-Vérel egy új amerikai múzeum, Minneapolis újabb szerzeményeit mutatja be, referál azután a párizsi Cernuschi-múzeum újabb szerzeményeiről, olasz múzeumi életéről, brüsszeli kiállításokról, egy fiatal belga festő, Jacob Smits párizsi kiállításáról s végül közli Emile Bernard cikkét *Vittorio Pica*-ról, a Szinyei-Társaság kültügyiáról, közli Picának Bernard által megfestett arcképét is. Bernard cikkéből megtudjuk, hogy Pica Stephane Mallarméről írt tanulmányával lépett fel s utána *L'Avant Gardé* c. kötetet adott ki, melyben az akkori fiatal írók- és művészekről mond kritikát. Ezt követte az impresszionista mesterekről írt nagy, díszesen kiállított könyve, melyben az impresszionizmus előgazdasít, Cézannét, Gauguint is behatóan ismerteti. Ekkor ismerkedett meg Emile Bernardal, aki a pont-aveni körbe tartozott s most nagy melegséggel emlékezik meg Pica finom, magát a legkülönbözőbb művészeti törekvésekbe beleelő tehetőségéről. A francia folyóiratnak is — úgy látszik — ez az eklekticizmus az ideálja. (I. b.)

EGY FIATAL MAGYAR GRAFIKUS HALÁLÁHOZ. Tavaly ilyenkor egy fiatal magyar művész keresett fel és mutatta be a „Gazette des Beaux-Arts” számát, melyben Clement Janin behatóan cikkben méltatta mind érdekesebbé vált grafikáját. A fiatal művészt, *Várdai* Albertet (szül. 1896-ban Nagyváradon), — ekkor csak 28 éves volt — a legelső francia folyóirat méltatja, nem sokkal utóbb, hogy Párizsban letelepszik. S íme néhány hónappal később influenzában megbetegedik és néhány napi betegség után meghal. Benne valóban egy igaz értéket veszítettünk el. Várdai a budapesti iparművészeti iskolán tanult s annak elvégzése után első grafikai műve Kiss József háborús verseinek illusztrálása volt. A háború utolsó évében ő is a

frontra került, de már csak rövid ideig katonászkodott; a háborúnak vége lett és 1920-ban Münchenbe ment, ahol Peter Halm tanítványa lett. 1921-ben több könyvet illusztrált, Boccaccio, Balzac, Heine, Mörke műveit, közben egy olaszországi úton egy olasz kiadó is megbízást adott neki s Münchenből visszatérve Erdély több városában rendezett grafikai kiállítását. 1925 áprilisában azután Párizsba ment ki s ott Charles Jonas, kiváló francia rézkarcoló tanítványa lett, aki megszerette és atyailag gondjába vette. Az „Au nouvelle Essor”-ban 1924-ben állított ki először s a francia kritika valósággal felfedezte. Ekkor jelent meg Janin cikke a „Gazette”-ben, Delteil cikke a „Byblos”-ben, Pellière cikke a „La Peinture”-ben, — mind Várdai erős és egyéni grafikai jelentőségét méltányolja. Ezután igen sok rézkarcarcképre kap megbízásokat s az egész telet nagy munkában tölti. Néhány hét előtt azonban meghűl és atyai barátja karjai között influenzából származó agyhártyagyulladásban elpusztul. Ilyen rövid idő alatt nem juthatott el végső eredményekhez. Nagy ígéret volt, de nem tarthatta be. (I. b.)

A SZINYEI MERSE PÁL TÁRSASÁG BARÁTAINAK KÖRÉBŐL

KEDVEZMÉNY A SZINYEI-TÁRSASÁG BARÁTAI KÖRÉNEK TAGJAI SZÁMÁRA. A Szinyei-Társaság első kiadványának, a „Szinyei-Emlékkönyv”-nek néhány példánya még kapható. Ebben a könyvben Berzevicsy Albert, Divald Kornél, Lázár Béla, Lyka Károly, Meller Simon, Molnár Géza és Petrovics Elek írtak a nagy mesterről cikkeket és tanulmányokat. A Barátok Körének tagjai e könyvet levelezőlapon (Szinyei-Társaság Budapest, I., Villányi-út 12.) rendelhetik meg. Ára fűzve 20.000 korona, kötve 24.000 korona és az utóvétel költsége.

IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLA kézzel színezett litográfiai a Szinyei-Társaság Barátai Körének tagjai 10% kedvezménnyel kaphatják a művésznél. (Deák Ferenc-tér 3. V. em.)

HERMAN LIPÓT rajzalbumát a tagok 25%-os kedvezménnyel kaphják 45.000 koronáért. Megrendelhető a kiadóhivatalban.

A szerkesztésért felelős: Dr. Majovszky Pál.

Kiadó: Nagy Ernő.

Szerkesztőség: Erzsébet-körút 5. II.
Szerkesztőségi órák: kedd d. e. 11–12,
péntek d. u. 5–6.

Magyar Művészet. 1925. 5. szám.